

U ODBRANU JEDNE DOGME*

H. P. Grais - P.F. Strosn

U svom članku "Dve dogme empirizma",¹ profesor Kvajn (Quine) kritikuje pretpostvku od distinkciji između analitičkih i sintetičkih iskaza, i drugih srodnih pojmova. On izjavljuje da tu distinkciju odbacuje.² Želimo da pokažemo da njegova kritika ne opravdava odbacivanje te distinkcije.

Neka distinkcija može biti kritikovana na više načina i odbačena na više nego jedan način. Može biti kritikovana zato što nije dovoljno oštra (kada dopušta slučajeve za koje nije jasno da li su na jednoj ili drugoj strani distinkcije), ili može biti kritikovana zato što su termini pomoću kojih se obično formuliše dvosmisleni (to jest, kada imaju više od jednog značenja), ili zato što je sama distinkcija konfuzna (različita značenja se obično stapaju). Same po sebi, ove kritike ne bi bile dovoljne za odbacivanje distinkcije. One bi pre bile uvod u njeno rasvetljavanje. Ipak, Kvajn se ne bavi takvom vrstom kritike.

Dalje, distinkcija može biti kritikovana zato što je neupotrebljiva. Može se reći da je neupotrebljiva za određene svrhe, ili neupotrebljiva uopšte, i po svoj prilici sitničava. Za onoga ko je na ovaj način kritikuje moglo bi se reći da je odbacuje, ali u smislu koji od njega takođe zahteva da prizna njeno postojanje. On jednostavno izjavljuje da se i bez nje može. Međutim izgleda da je Kvajnovu odbacivanje distinkcije između analitičkog i sintetičkog radikalnije. On bi svakako rekao da se i bez te distinkcije može, ali u smislu koji ga en bi obavezivao da prizna njeno postojanje.

Nadalje, neko može da kritikuje način ili načine na koje je distinkcija obično izložena ili objašnjena, smatrajući da je ta objašnjenja u stvari ne čine jasnijom. Distinkciji između analitičkog i sintetičkog Kvajn svakako upućuje prigovore ove vrste.

Ali, on čini (ili bar tako izgleda) i mnogo više od toga. On izjavljuje (ili bar tako izgleda) ne samo da je distinkcija neupotrebljiva ili neadekvatno razjašnjena, već i da je, sve u svemu, prividna, da je verovanje u njeno postojanje filozofska pogreška. "Pretpostavka da je to razlikovanje uopšte moguće", kaže on, "jeste jedna neempirijska dogma empirista, jedno metafizičko Vjeruju"³. Ovde on dovodi u pitanje sâmo postojanje distinkcije, tako da izgleda kako se njegovo odbacivanje distinkcije svodi na poricanje njenog postojanja. Svakako da ovakvo stanovište krajnjeg skapticismu u pogledu te distinkcije nije potpuno opravdano isključivo kritikom filozofskih pokušaja njenog razjašnjenja, ma koliko ove kritike inače bile opravdane.

* H. P. Grice, P.F. Strawson, "In Defence of a Dogma", *The Philosophical Review*, LXV, No. 2 (1956.), pp. 141-58.

¹ W. V. Quine, *From a Logical Point of View* (Cambridge, Mass., 1953.).

² Str. "16"; strane su navedene prema ovom izdanju (prim. izdav.).

³ Str. "11"; svi citati iz Kvajnovog članka navedeni su prema prevodu Nikole Graheka (prim. prev.).

Bez sumnje postoje mnoge distinkcije, izložene u filozofiji ili van nje, koje još uvek čekaju adekvatno filozofsko razjašnjenje, ali bi ih zbog toga malo ko proglasio prividnim. Ipak, Kvajnov članak ne predstavlja u celini - iako je to većim delom - kritiku pokušaja razjašnjenja. On takođe nastoji da utvrdi razloge koji navode ljude da veruju u tu distinkciju, a daje i neka pozitivna učenja za koja ističe da se sukobljavaju sa verovanjem u njeno postojanje. Ako postoji bilo kakva prethodna pretpostavka u prilog postojanja distinkcije, izgleda da Kvajново radikalno dobacivanje takve pretpostavke mora dosta čvrsto da počiva na ovom delu njegovog članka, pošto uverljivost bilo koje slične pretpostavke nije čak ni narušena neuspesima filozofa u objašnjavanju tako zasnovane distinkcije.

Ima li takve pretpostavke u prilog postojanja distinkcije? *Prima facie*, moramo priznati da ima. Pozivanje na filozofsku tradiciju možda ne deluje impresivno, a svakako nije ni neophodno. Međutim, valja ukazati na činjenicu da Kvajnovi prigovori ne pogađaju samo reči "analitičko" i "sintetičko", nego i distinkciju za koju izgleda da je ovim rečima izražena, a za koju su filozofi u različita vremena smatrali da je izražavaju pomoću takvih parova reči ili izraza kao što su "nužno" i "kontingentno", "a priori" i "empirijsko", "istine razuma" i "činjeničke istine". Kvajn se, dakle, svakako suprotstavlja jednoj dugoj filozofskoj tradiciji koja bez sumnje ima izvestan ugled. Ipak, ovde se ne moramo pozivati samo na tradiciju, pošto postoji i savremena praksa. Možemo se pozvati na činjenicu da se oni koji upotrebljavaju pojmove "analitičko" i "sintetičko" u priličnoj meri slažu u primeni ovih pojmova. Oni pojam "analitičko" primenjuju na manje-više iste slučajeve, uzdržavaju se od primene u manje-više istim slučajevima, i neodlučni su u u manje-više istim slučajevima. Ova saglasnost se ne proteže jedino na slučajeve koje su oni *naučili* da tako određuju, nego i na nove slučajeve. Ukratko, "analitičko" i "sintetičko" imaju manje-više ustanovljenu filozofsku *upotrebu*, pa izgleda da to ukazuje na apsurdnost, ili čak i besmislenost poricanja distinkcije. Jer, uopšteno govoreći, ako se par kontrastnih izraza obično i opšteprihvaćeno koristi i primenjuje na slične slučajeve *kada ovi slučajevi ne čine neki zatvoreni spisak*, onda je to dovoljno da se kaže kako postoje *vrste* slučajeva na koje se ti izrazi odnose. Ništa više nije ni potrebno da bismo distinkciju povukli.

Imajući u vidu mogućnost ovakvog argumenta, može se posumnjati da li Kvajn zaista zastupa tako ekstremnu tezu koju smo skloni da mu na osnovu njegovih reči pripisemo. Zato smo mu tu tezu samo uslovno i pripisali. Jer, prema najmanje jednoj prirodnoj interpretaciji ove ekstremne teze, njome bi se tvrdilo da time što za istinu kažemo da je analitička a za drugu da je sintetička između ovih ne pravimo nikakvu distinkciju. A čini se da je izvanredno teško uskladiti ovo gledište sa činjenicom da postoji ustanovljena filozofska upotreba tih termina (to jest, opšte slaganje u njivoj primeni na otvorenu klasu). Zbog toga bi Kvajnova teza bila bolje prikazana ne kao teza da *uopšte nema razlike* koju bi ovi termini označavali, nego kao teza da su prirodu te razlike i razloge za njeno korišćenje potpuno pogrešno shvatili oni koji se tim terminima služe, kao i to da je njihova priča o toj razlici kreata iluzijama.

Milimo da bi Kvajn mogao da prihvati ovu ispravku. Ako je tako, mogli bismo na sledeći način da stvorimo osnovu za nešto nalik odgovoru na argument koji je to pitanje pokrenuo. Filozofi su stalno žrtve iluzija i pogrešnih teorija. Pretpostavimo da postoji izvesna pogrešna iluzija teorija o jeziku ili značenju, takva da u njenom svetlu izgleda kao da iskazi (ili tvrđenja, ili rečenica) imaju neko svojstvo; to svojstvo, u stvari, nijedan iskaz nema (ili je čak možda besmislena sama pretpostavka da ga bilo koji iskaz ima), pa ga niko na koga ta teorija nije (svesno ili nesvesno) uticala ne bi nijednom iskazu pripisao. Filozofi koji bi bili pod uticajem te teorije bili bi skloni da pretpostavljeno prisustvo ili odsustvo pomenutog svojstva obeleže nekim parom kontrastnih israza, recimo parom "analitičko i sintetičko". U tim okolnostima još uvek se ne bi moglo reći da ne postoji distinkcija koju obeležavamo navedenim izrazima. Jer, u najmanju ruku postojala bi ona distinkcija koju smo upravo opisali, naime, distinkcija između onih iskaza za koje izgleda da imaju i onih iskaza za koje izgleda da nemaju pomenuto svojstvo; a možda bi im se mogle pripisati i neke druge razlike kojima bi se objasnila ova razlika u njihovom izgledu. Međutim, svakako bi se moglo kazati da *ona* razlika za koju filozofi pretpostavljaju da je označavaju služeći se određenim izrazima jednostavno ne postoji (ako pretpostavimo da je svojstvo o kome je reč jedno od onih koje je besmisleno pripisati bilo kom iskazu); takođe je verovatno da su izrazi upotrebljeni na taj način besmisleni ili bez značenja. Trebalo bi samo da pretpostavimo da je ta pogrešna teorija veoma uverljiva i privlačna, kako bismo mogli činjenicu postojanja ustanovljene filozofske upotrebe para kontrastnih izraza da povežemo sa tvrđenjem da *ona* distinkcija koju bi ti termini trebalo da označavaju uopšte ne postoji (mada ne i sa tvrđenjem da ne postoji nikakva razlika između klasa iskaza opisanih tim izrazima). Mislimo da bi prvo tvrđenje bilo dovoljno za Kvajnovu svrhu. Ali, zasnovati takvo tvrđenje na onoj vrsti osnova na koju smo ukazali očito iziskuje znatno više argumenata od onih dobijenih pokazivanjem kako određena objašnjenja termina ne dostižu određene zahteve postavljene kao zahteve adekvatnosti filozofskog razjašnjenja. I to ne samo da iziskuje više argumenata, nego i argumente sasvim drugačije prirode. Jer, u svakom slučaju bilo bi neodmereno tvrditi da je *opšta* pretpostavka da filozofske distinkcije otelotvoruju onu vrstu iluzije koju smo opisali. U celini gledano, izgleda da su filozofi pre skloni da povuku premalo nego isuviše distinkcija. Pre bi se reklo da su problematične njihove asimilacije, a ne distinkcije.

Do sada smo iznosili argumente kao da prva pretpostavka u prilog distinkcije koju Kvajn ispituje počiva jedino na činjenici da usaglašene *filozofske* upotrebe termina "analitičko" i "sintetičko". Pretpostavci koja ima jedino ova osnov bez sumnje se možemo suprotstaviti pomoću strategije kakvu smo upravo skicirali. Ali, ako bi stvarno trebalo da prihvatimo Kvajnovu shvatnju, pomenuta pretpostavka se ne temelji samo na tome. Jer, među pojmovima koji pripadaju analitičkoj grupi nalazi se jedan koji Kvajn naziva "kognitivnom sinonimnošću"; Kvajn dopušta da se pomoću ovog pojma pojam analitičnosti može bar formalno objasniti. Nažalost, on dodaje da je pojam kognitivne sinonimnosti isto tako nejasan kao i pojam analitičnosti. Reći za dva izraza, x i y , da su kognitivno sinonimni, izgleda da bar u grubim crtama odgovara onome što bismo obično rekli kada bismo kazali da x i y imaju isto značenje, ili da x

znači isto što i y . Da bi bio dosledan u svojoj privrženosti ekstremnoj tezi, Kvajn izgleda mora da poriče ne samo postojanje distinkcije koju po pretpostavci označavamo koristeći izraze "znači isto što i ..." i "ne znači isto što i ...". Najblaže rečeno, on to mora da smatra u onoj meri u kojoj pretpostavlja da se pojam *značiti isto što i ...* u svojoj primeni na predikatske izraze razlikuje od pojma *biti istinit za iste objekte kao što su ...*, kao i to da se prvi pojam nalazi izvan obima drugog pojma. (On je spreman da dopusti daje ovaj drugi pojam, koji možemo nazvati "podudarnošću u opsegu", razumljiv, iako s pravom kaže da on nije dovoljan za objašnjenje analitičnosti.) Pošto ovog puta ne može da tvrdi kako je par izraza o kojem je reč ("znači isto što i ..." i "ne znači isto što i ...") posebna svojina filozofa, on ovde ne može da iskoristi već skiciranu strategiju suprotstavljanja pretpostavci da taj par termina označava istinsku razliku (ili je ta strategija sada bar neuporedivo manje uverljiva). Pa ipak, poricanje postojanja pomenute distinkcije (koja je drukčije shvaćena od distinkcije između podudarnosti i nepodudarnosti u opsegu) jeste krajnje paradoksalno. Ono dovodi do toga da se, na primer, tvrdi kako bilo kô ko ozbiljno primeti da "momak" znači isto što i "neoženjen čovek", dok "stvorenje sa bubrezima" ne znači isto što i "stvorenje sa srcem" (uz pretpostavku da su ova dva izraza podudarna u opsegu), u stvari *ili* ne skreće pažnju ni na kakvu razliku između relacija u kojima stoje članovi svakog od ova dva para izraza, *ili* pravi filozofsku pogrešku o prirodi njihove razlike. U svakom slučaju, ono što ta osoba primećuje bilo bi besmisleno ili apsurdno ukoliko je shvaćeno onako kako ona želi da bude shvaćeno. Uopštenije, navedeni smo da tvrdimo kako je uvek besmisleno ili apsurdno obrazovati iskaz tipa "Predikati x i y se, ustvari, odnose na iste objekte, ali nemaju isto značenje". Međutim, paradoks je još oštriji. Često govorimo o prisustvu ili odsustvu sinonimnosti između vrsta izraza - na primer, veznika, raznih vrsta rečica, celih rečenica - kod kojih nam ne izgleda da postoji bilo koja očigledna zamena za naš uobičajeni pojam sinonimnosti, bar ne onakva zamena kakvu podudarnost u opsegu predstavlja za sinonimnost predikata. Da li je uvek besmisleno tako govoriti? Da li je besmislen svaki govor o tačnom ili netačnom *prevodu* rečenica jednog jezika na rečenice drugog? Teško je u to poverovati. Ali, čak i ako se potrudimo da u to poverujemo, pred nama su još veća odricanja. Ako je besmislen govor o sinonimnosti rečenica, izgleda da je besmislen i govor o bilo kakvom značenju rečenice. Jer, ako ima smisla govoriti o rečenici kao da ona ima značenje, ili kao da ona nešto znači, onda verovatno ima smisla upitati: "Šta ona znači?". A, ako za neku rečenicu ima smisla upitati "Šta ona znači?", onda bi sinonimnost rečenica mogla da se u grubim crtama ovako definiše: dve rečenice su sinonimne ako i samo ako je tačan odgovor na pitanje: "Šta to znači?", postavljeno za jednu od njih, istovremeno tačan odgovor na isto pitanje postavljeno i za drugu. Naravno, ovoj definiciji ne pripisujemo nikakvu moć razjašnjavanja. Hoćemo samo da istaknemo sledeće: ako bi već trebalo da kao besmislen napustimo pojam sinonimnosti rečenica, onda kao takođe besmislen moramo da napustimo i pojam značenja rečenice (ili pojam rečenice koja ima značenje). Međutim, verovatno ćemo u tom slučaju morati da napustimo i pojam smisla. Čini se da je jasno da ovde imamo tipičan primer filozofskog paradoksa. Umesto da ispituje način na koji zaista upotrebljavamo pojam *značiti isto što i ...*,

filozof ga procenjuje u svetlu nekog možda neprikladnog standarda (u ovom slučaju, standarda objašnjivosti), pa pošto taj pojam ne zadovoljava pretpostavljeni standard (ili bar izgleda da ga ne zadovoljava), filozof poriče stvarnost pojma i tvrdi da je on samo prividan.

Do sada smo tvrdili da imamo ubedljivu pretpostavku u prilog postojanja distinkcije ili distinkcija koje Kvajn osporava - pretpostavku koja počiva kako na filozofskoj tako i na uobičajenoj upotrebi reči. Tvrdili smo i to da ova pretpostavka na kraju nije uzdrmana činjenicom (ako je to činjenica) da distinkcija o kojoj je reč u izvesnom smislu nije adekvatno razjašnjena.

Glavna tema Kvajnovog članka može u grubim crtama da se svede na sledeće: Postoji izvestan krug ili porodica izraza (u njih spada i "analitičnost") takvi da ako bi jedan član bio shvaćen ili objašnjen na zadovoljavajući način, onda bi se pomoću njega verbalno (i time na zadovoljavajući način) mogli objasniti i ostali članovi. Ostali članovi porodice jesu: "samoprotivrečno" (u širem smislu), "nužno", "sinonimno", "semantičko pravilo", i možda (u širem smislu) "definicija". Spisak se može dopunjavati. Na nesreću, svaki član porodice stvara isto tako veliku potrebu za objašnjenjem kao i ostali članovi. Primera radi, evo nekih citata: "U onom širokom smislu u kome je potreban za ovu definiciju analitičnosti, pojam takve protivrečnosti bi trebalo da bude razjašnjen upravo u onoj meri u kojoj i pojam analitičnosti."⁴ Dalje, Kvajn govori o pojmu "sinonimnosti" "koji nije nimalo jasniji od pojma analitičnosti".⁵ Zatim, govoreći o prilogu "nužno" kao izrazu koji bi se mogao upotrebiti u objašnjenju sinonimnosti, on kaže: "Ima li *stvarno* takav prilog *smisla*? Pretpostaviti da ga ima znači pretpostaviti da smo *smisao termina "analitičan"* već *odredili na zadovoljavajući način*".⁶ Izgleda kao da pronalaženje "zadovoljavajućeg smisla" za jedan od tih izraza podrazumeva dve stvari: (1) pronalaženje jednog objašnjenja koje u sebi neće sadržavati ni jedan od izraza iz porodičnog kruga; (2) da pronađeno objašnjenje mora da bude istog opšteg karaktera kao i odbačena objašnjenja koja sadrže članove porodičnog kruga (to jest, objašnjenje mora pobliže da određuje neko svojstvo koje je zajedničko i osobeno za sve slučajeve u kojima se primenjuje, na primer, reč "analitičko" mora da ima isti opšti oblik kao i objašnjenje koje počinje rečima "Iskaz je analitički ako i samo ako ..."). Tačno je da Kvajn ovaj drugi zahtev ne postavlja izričito. Ipak, pošto on i ne uzima u obzir pitanje relevantnosti neke druge vrste objašnjenja, izgleda da mu takav zahtev s razlogom možemo pripisati. Ako bi smo ova dva uslova uzeli zajedno i ako bi smo uopštili rezultat, izgledalo bi da Kvajn od zadovoljavajućeg objašnjenja izraza zahteva da ima oblik prilično stroge definicije, a da se pritom ne koristi ni jednim članom grupe uzajamno definljivih termina kojoj taj izraz pripada. Lako je uvideti koliko je teško doći do tako zadovoljavajućeg objašnjenja. Drugi element Kvajnovog stanovišta jeste onaj koji smo u glavnim crtama već razmatrali pre nego što smo počeli da ispitujemo kako bi (po Kvajnu) trebalo da izgleda zadovoljavajuće objašnjenje. To je korak od

⁴ Str. "1".

⁵ Str. "2".

⁶ Str. "7"; naš kurziv.

"Nismo pronašli zadovoljavajući smisao (pribavili zadovoljavajuće objašnjenje) za x " ka " x je besmisleno".

Sasvim je jasno da bi bilo nerazumno načelno istrajavati na tome da je korisnost zadovoljavajućeg objašnjenja u ranije naznačenom smislu nužan uslov smislenosti nekog israza. Možda je sporno da li *bilo koje* takvo objašnjenje *ikada* može biti pruženo. (Nada da je to moguće jeste, ili je bila, nada reduktivističke analize uopšte.) Čak i ako ovakva objašnjenja mogu u izvesnim slučajevima da budu pružena, uglavnom postoji slaganje oko toga da ima drugih slučajeva u kojima to nije moguće. U takve slučajeve bi se možda ubrojala recimo grupa koja uključuje izraze "moralno neispravno", "ono što zaslužuje osudu", "kršenje moralnih pravila", itd., ili grupa koja uključuje iskazne veznike ili reči "istiniti" i "lažno", "iskaz", "činjenica", "poricanje", "potvrđivanje". Vrlo malo ljudi bi reklo da izrazi koji pripadaju bilo kojoj od ovih grupa jesu besmisleni zbog toga što - ako izuzmemo definisanje pomoću izraza koji pripadaju istoj grupi - nisu formalno definisani (ili zato što ih je nemoguće formalno definisati). Ipak, neko bi mogao reći da premda nekorisnost opisanog zadovoljavajućeg objašnjenja u izvesnom smislu nije *načelno* dovoljna za tvrđenje da je dati izraz besmislen, u slučaju izraza iz analitičke grupe ona jeste za to dovoljna. Ali, bilo kô ko bi to rekao morao bi da iznese i razloge za takvu diskriminaciju izraza iz ove grupe. Jedini uverljiv razlog da se prema ovim izrazima bude strožiji nego prema ostalima leži u produblivanju razmatranja koja smo već videli. To razmatranje polazi od pretpostavke da su "analitičko" i "sintetičko" tehnički termini filozofije. Na primedbu da ostali izrazi porodice o kojoj je reč - kao što su "znači isto što i ...", ili "nesaglasno je sa ...", ili "samoprotivrečno" - uopšte nisu tehnički termini, nego su opšte prihvaćeni, odgovor bi bez sumnje bio da se oni uključuju u porodični krug samo utoliko ukoliko se upotrebljavaju u posebno podešenim i preciznim značenjima (ili pseudo-značenjima) koja obično ne poseduju. Činjenica je, dakle, da svi termini koji ulaze u ovaj krug jesu *ili* tehnički termini, *ili* su obični termini upotrebljeni u posebno podešenim značenjima, u čemu možemo pronaći opravdanje za našu naročitu podozrivost prema pretenziji članova kruga na posedovanje bilo kakvog smisla. I nadalje, u tome se može naći opravdanje za naš zahtev da ovi izrazi prođu ispit smislenosti koji bi inače bio prestrog za uobičajenu upotrebu. Ovo zapažanje ima izvesnu snagu, iako sumnjamo da je posebna podešenost o kojoj je bilo reči u svim slučajevima tako značajna kao što se sugeriše. (To izgleda naročito sumnjivo u slučaju reči "nesaglasno" koja je sasvim prihvatljiv član netehničkog meta-logičkog rečnika.) Ali, mada ima izvesnu snagu, ovo gledište nema onu snagu koja bi se mogla zahtevati radi opravdanosti insistiranja na zahtevu da izrazi o kojima je reč prođu upravo ovaj ispit značenja. Činjenica - ako je to činjenica - da ti izrazi ne mogu biti objašnjeni baš onako kako Kvajn izgleda da zahteva ne znači da oni uopšte ne mogu da budu objašnjeni. Bespotrebno je da pokušavamo da ih se oslobodimo proglašavajući ih za urođene ideje. Oni mogu biti i jesu objašnjeni, istina, na drugi i manje formalan način od onog koji Kvajn razmatra. (A činjenica da su oni tako objašnjeni slaže se sa sledećim činjenicama: prvo, da postoji njihova opšteprihvaćena filozofska upotreba, i drugo, da je ta upotreba tehnička ili posebno podešena.) Navešćemo sažetu ilustraciju

ovog shvatanja za jedan član analitičke porodice. Pretpostavimo da pokušavamo da nekom objasnimo pojam *logičke nemogućnosti* (to je član porodice za koga Kvajn po svoj prilici smatra da nije nimalo jasniji od ostalih), i da odlučujemo da to učinimo ukazujući na suprotnost između logičke i prirodne (ili uzročne) nemogućnosti. Kao primer logičke nemogućnosti možemo uzeti trogodišnje dete koje razume Raslovu teoriju tipova. Svom učeniku možemo predložiti da zamisli dva razgovora, od kojih jedan počinje time što neko (X) tvrdi:

(1) "Trogodišnje dete mog suseda razume Raslovu teoriju tipova."

i drugi razgovor koji počinje time što neko (Y) tvrdi:

(1') "Trogodišnje dete mog suseda je odrasla osoba."

Smatrajući njegovo zapažanje hiperbolom, X-u ne bi bilo neprikladno odgovoriti:

(2) "Hoćete da kažete da je njegovo dete posebno bistar momčić."

Ako bi X dodao:

(3) "Ne, mislim upravo ono što sam rekao - on to zaista razume."

mogli bismo navedeni da odgovorimo:

(4) "Ne verujem Vam - to je nemoguće!"

Ali, ako bi nam doveo to dete i ako bi ono (premda znamo da ne bi) korektno izložilo teoriju, odgovorilo na pitanje koja se nje tiču, kritikovalo je, itd., morali bismo na kraju da priznamo da kako je tvrđenje bilo doslovno istinito i da je pred nama čudo od deteta. Pogledajmo sada kako bi se reagovalo na Y-ovo tvrđenje. Početak bi mogao da bude sličan kao u prethodnom slučaju. Mogli bismo reći:

(2') "Hoćete da kažete kako je dete neobično pametno ili vrlo napredno za svoje godine."

Ako Y odgovori:

(3') "Ne, mislim upravo ono što sam rekao".

možemo primetiti:

(4') "Verovatno mislite da neće više rasti ili da je nekakva nakaza, da je već potpuno razvijeno."

Y odgovara:

(5') "Ne, nije nakaza, ono je prosto odrasla osoba."

Na tom stupnju - ili možda nešto kasnije, ukoliko smo strpljivi - bićemo navedeni da kažemo kako naprosto ne razumemo šta Y govori, i da posumnjamo kako on jednostavno ne poznaje značenje neke od reči kojima se služi. Jer, osim ako nije spreman da prizna kako reči koristi u figurativnom ili neobičajenom smislu, reći ćemo ne da mu ne verujemo, nego da njegove reči *nemaju smisla*. I bilo kakvo stvorenje da nam dovedu na ispitivanje, neće nas navesti da kažemo kako je ono što e Y rekao bilo doslovno tačno, nego ćemo u najboljem slučaju reći da sada vidimo na

šta je pod tim podrazumevao. U vidu zaključka o razlici između dva zamišljena razgovora, možemo reći da bismo u oba slučaja u početku bili skloni da pretpostavimo kako se sagovornik služi rečima na figurativan, ili neuobičajen, ili specifičan način; suočeni, međutim, sa njegovim ponovljenim zahtevom da ono što kaže shvatimo bukvalno, u prvom slučaju bilo bi prikladno reći da mu ne verujemo, a u drugom - da ga ne razumemo. Ako, kao Paskal, smatramo da je razborito biti pripreman i na slučajeve čija je verovatnoća vrlo mala, u prvom slučaju bismo znali na šta da se pripremamo, dok u drugom ne bismo imali pojma.

Ovo navodimo kao primer jednog neformalnog tipa objašnjenja kome bismo mogli da pribegnemo kada je u pitanju jedan pojam iz analitičke grupe pojmova. (Ne želimo da sugerišemo kako je to jedini tip objašnjenja.) Daljni primeri, praćeni različitim iako povezanim tipovima razmatranja, mogu nam biti neophodni da bismo svog učenika naučili kako da pojam logičke nemogućnosti primeni na složenije slučajeve (ako to nije shvatio iz prvog primera). Naravno, ovaj tip objašnjenja ne izlaže formalno tvrđenje o nužnim i dovoljnim uslovima za primenu pojma o kojem je reč. Na taj način on ne ispunjava jedan od ulova koji, izgleda, Kvajn zahteva od jednog zadovoljavajućeg objašnjenja. S druge strane, čini se da ovo objašnjenje zadovoljava drugi uslov: ono izlazi iz porodičnog kruga. Na kraju dolazimo do distinkcije između onoga u šta ne verujemo i onoga što ne razumemo; odnosno, između neverice koja ustupa mesto ubeđenju, i nerazumevanja koje ustupa mesto razumevanju. Bilo bi brzopleto misliti da *ovu* distinkciju nije potrebno razjašnjavati, ali bilo bi apsurdno smatrati i da ona ne postoji. Pošto za pojmove analitičke grupe možemo pružiti ovaj neformalni tip objašnjenja, činjenica da nije pružen neki drugi tip objašnjenja (za koji je sporno da je *ikada* bio dat za *bilo koji* izraz) izgleda da, sve u svemu, ne predstavlja adekvatan osnov za zaključak da su ti pojmovi pseudo-pojmovi, i da su izrazi koji ih naizgled izražavaju besmisleni. Tvrđiti ovo ne znači poricati kako bi bilo filozofski poželjno i vredno filozofskog napora da se pronađe jedno opšte određenje pojmova ove grupe koje je jasnije od do sada ponuđenih. Mežutim, pitanje kako to može da se postigne - ako uopšte može - sasvim je irelevantno za pitanje da li izrazi koji pripadaju ovom krugu imaju jednu shvatljivu upotrebu i da li označavaju neku stvarnu razliku.

Do sada smo pokušavali da pokažemo kako odeljci I - IV Kvajnovog članka (čija je centralna postavka da pojmovi analitičke frupe nisu objašnjeni na zadovoljavajući način) ne daju osnov za ekstremnu tezu za koju se Kvajn izgleda zalaže. Preostaje da se razmotri da li su nešto uspešniji V i VI odeljci, u kojima su izložene dijagnoze i pozitivna teorija. Ali, pre nego što na njih pređemo, trebalo bi obratiti dužnu pažnju na još dva problema koja proističu iz ovog odeljka.

(1) Jedan se tiče onoga što Kvajn kaže o *definiciji* i *sinonimnosti*. On primećuje da - suprotno nekim pretpostavkama - definicija "ne rešava pitanje sinonimnosti i analitičnosti", budući da "izuzev u onom krajnjem slučaju izričito konvencionalnog uvođenja novih notacija, nalazimo da definicija i u formalnim i u neformalnim

radovima zavisi od prethodnih odnosa sinonimnosti."⁷ Pogledajmo sada šta on tvrdi o toj ekstremnoj tezi. On kaže: "U ovom slučaju definiendum postaje sinonim sa definiensom samo zahvaljujući tome što je izričito napravljen tako da sa njim bude sinoniman. Ovo je zaista jasan primer sinonimnosti stvorene putem definicije; kamo sreće da su sve vrste sinonimnosti tako razumljive!" Ako sada Kvajnovre reči hoćemo da uzmemo ozbiljno onda je njegova pozicija *u celini gledano* nekoherentna. Slična je pozicija čoveka kome, recimo, pokušavamo da objasnimo ideju jedne stvari koja se uklapa u drugu, ili da su dve stvari uklopljene, onda kada je jedna stvar posebno napravljena da bi se uklapala u drugu; ali ne mogu da razumem šta znači reći to u bilo kom drugom slučaju." Možda Kvajnovre reči ovde ne bi trebalo uzimati isuviše ozbiljno. Međutim, ako to ne učinimo, onda imamo pravo da upitamo sledeće: šta nam prema njegovom mišljenju otkriva eksplicitna definicija, kakav odnos između izraza ona uspostavlja, i zašto on smatra nerazumljivom pretpostavku da to (ili nešto vrlo slično) što bi nam ova definicija otkrila, ili odnos koji bi uspostavila, i bez nje postoji. Što se nas tiče, skloni smo da Kvajnovre reči (ili bar neke od njih) shvatimo ozbiljno, izokrenemo njegove zaključke, pa da tvrdimo kako bi pojam sinonimnosti u okviru eksplicitne konvencije bio nerazumljiv ukoliko se prethodno ne pretpostavi u uobičajenoj upotrebi reči. Ne može biti zakona tamo gde nema običaja, niti pravila tamo gde nema njihove primene (iako možda samu primeu možemo bolje razumeti posmatrajući pravila).

(2) Drugi problem je iz pasusa na stranici "8". Citiramo:

"Ne znam da li je iskaz 'Sve što je zeleno rasprostrto je' analitički. Da li moja neodlučnost u pogledu ovog primera stvarno ukazuje na neko nepotpuno razumevanje ili na neko nepotpuno poimanje 'značenja' termina 'zelen' i 'rasprostrt'? Mislim da nije tako. Ne bune me termini 'zelen' i 'rasprostrt', buni me termin 'analitički'."

Ako se, kao što Kvajn kaže, problem tiče "analitičnosti", onda bi on bez sumnje morao da nestane kada se "analitičnost" ukloni. Zato je uklonimo i zamenimo je rečju koju je sam Kvajn zbog njene jasnoće pretpostavljao reči "analitičko" - to je reč "istinito". Da li neodlučnost odjednom nestaje? Mislimo da ne. Neodlučnost u vezi sa izrazom "analitičko" (i ovde isto tako u vezi sa izrazom "istinito") proizilazi, naravno, iz dublje neodlučnosti, naime, iz one koju osećamo kada smo suočeni sa pitanjima kao što je sledeće: "Da li bi trebalo *tačku* zelenog svetla da smatramo za nešto *rasprostrto* ili ne?". Kao što se najčešće u ovakvim slučajevima dešava, oklevanje proizilazi iz činjenice da pravila primene reči nisu u svim mogućim aspektima određene upotrebom. Ipak, primer koji je Kvajn izabrao posebno je nepogodan za njegovu tezu, pošto je isuviše jasno da naša oklevanja *ovde* ne možemo da pripišemo nejasnosti izraza "analitičko". Bilo bi moguće izabrati druge primere u kojima bi terbao da oklevamo između izraza "analitičko" i "sintetičko", a da nemamo mnogo poteškoća u pogledu izraza "istinito". Ali, ni u ovim slučajevima oklevanje ne mora da podrazumeva nikakvu nejasnost pojma analitičnosti, baš kao što nije podrazumevano

⁷ Str. "5".

ni u slučaju koji smo uzeli za primer. Ne mora, zato što se naše oklevanje može u dovoljnoj meri objasniti jednom vrstom neodređenosti u odnosima između reči upotrebljenih u iskazu, neodređenosti koja je ista ili slična kao i ona zbog koje je postavljeno pitanje da li je navedeni iskaz analitički ili i sintetički.

Razmotrimo sada Kvajnovu pozitivnu teoriju o, s jedne strane, iskazima koje prihvatamo kao istinite ili odbacujemo kao lažne, i s druge strane, "iskustvima" u svetlu kojih te iskaze prihvatamo ili odbacujemo. Za ovu teoriju bi se pre moglo reći da je smelo skicirana, nego da je precizno izložena.⁸ Iz nje ćemo izvući samo dva tvrđenja, od kojih Kvajn jedno očito smatra nespojivim sa prihvatanjem distinkcije između analitičkih i sintetičkih iskaza, a u drugome vidi prepreku za objašnjenje te distinkcije. Nastojaćemo da pokažemo da prvo tvrđenje nije nespojivo sa prihvatanjem distinkcije, nego da se, naprotiv, najprirodnije tumači na način koji je sasvim u skladu sa njome; i da drugo tvrđenje otvara put upravo onom tipu objašnjenja za koji Kvajn misli da je preprečen. Ta dva tvrđenja su:

(1) Iluzija je pretpostaviti da postoji bilo koja klasa prihvaćenih iskaza čiji su članovi u načelu "imuni na reviziju" u svetlu iskustva, to jest, da bilo koji iskaz koji prihvatamo kao istinit mora nastaviti da bude prihvaćen kao istinit ma šta da se dogodi.

(2) Iluzija je pretpostaviti da jedan pojedinačni iskaz, uzet odvojeno od članova svoje grupe može biti potvrđen ili opovrgnut. Ne postoji nijedan pojedinačan iskaz koji bi bio takav da određeno iskustvo ili skup iskustava jednom za svagda presuđuje da li je on istinit ili lažan, nezavisno do naših stavova prema svim ostalim iskustvima.

Prirodna veza između ova dva učenja može ukratko da se izloži na sledeći način. Ma kakvo bilo naše iskustvo, ono u načelu može da potkrepljuje ili opovrgava bilo koji iskaz, dokle god smo spremni da sprovedemo dovoljno obuhvatne izmene na drugim mestima u našem sistemu verovanja. U praksi je naš izbor najvećim delom rukovođen preimućtvima koja od njega imamo: želimo da naš sistem bude što je moguće jednostavniji, ali takođe želimo i da njegova remećenja budu što je moguće manja.

U slučaju prvog učenja je više, a u slučaju drugog je manje očigledna njihova prividna relevantnost za distinkciju između analitičkog i sintetičkog.

(1) Pošto je iluzija pretpostaviti da bilo koji iskaz poseduje, ili može da poseduje, svojstvo načelne imunosti na reviziju (bez obzira na sve što se može desiti), iluzorna je i pretpostavka da postoji distinkcija između iskaza koji to svojstvo poseduju i iskaza koji ga ne poseduju. Pa ipak, Kvajn sugerise da upravo tu distinkciju misle da povlače oni koji upotrebljavaju termine "analitičko" i "sintetičko". Verovatno bi (iako u članku koji razmatramo to nije izričito rečeno) Kvajn zastupao i gledište da su oni koji veruju u distinkciju skloni da bar ponekad pogreše, smatrajući jak otpor prema reviziji (posebno onih verovanja koja se nalaze u središtu sistema) za mitsko obeležje potpune imunosti na reviziju.

⁸ Str. "14-16".

(2) Veza između drugog učenja i distinkcije analitičko-sintetičko proizilazi prema Kvajnu, iz verifikacione teorije značenja. Kvajn kaže: "Ako se verifikaciona teorija može prihvatiti kao zadovoljavajući prikaz sinonimnosti iskaza, pojam analitičnosti je spasen."⁹ Jer, prvo, za dva iskaza se može reći da su sinonimna ako i samo ako bilo koje iskustvo koje doprinosi ili odmaže potvrđivanju jednog od njih, u istom stepenu doprinosi ili odmaže potvrđivanju drugog; i drugo, sinonimnost se može iskoristiti za objašnjene analitičnosti. Ali, izgleda da Kvajn dokazuje da prihvatanje ovakvog shvatanja sinonimnosti može da počiva jedino na pogrešnom verovanju u mogućnost potvrđivanja ili opovrgavanja pojedinačnih iskaza, uzetih odvojeno od ostalih članova grupe kojoj pripadaju. Čim napustimo ideju o tome da svaki iskaz uzet odvojeno ima svoj skup empirijskih istinitosnih uslova, moramo napustiti i ideju o objašnjavanju sinonimnosti iskaza pomoću istovetnosti njihovih istinitosnih uslova.

Pokazaćemo sada da odnosi između tih učenja i distinkcije analitičko-sintetičko nisu onakvi kakvi Kvajn pretpostavlja da su. Pogledajmo najpre drugo učenje. Lako je uveriti se kako nas njegovo prihvatanje ne bi primoralo da napustimo, već samo da revidiramo predloženo objašnjenje sinonimnosti. Kvajn ne poriče da su pojedinačni iskazi posmatrani kao, potvrđeni ili opovrgnuti, u stavri prihvaćeni ili odbačeni u svetlu iskustva. On poriče jedino to da je ovaj odnos između nekog pojedinačnog iskaza i iskustva nezavisan od naših stavova prema *ostalim* iskazima. On misli da iskustvo može da potvrdi ili opovrgne jedan pojedinačni iskaz samo onda kada postoje određene pretpostavke o istinitosti ili lažnosti ostalih iskaza. Kada smo suočeni sa "tvdokornim iskustvom", kaže on, uvek možemo da biramo koji ćemo iskaz prepravljati. Ono čega bi trebalo da se odrekemo određeno je onim što želimo da sačuvamo. Ovo gledište svakako zahteva samo neznatnu izmenu definicije sinonimnosti iskaza, uz pomoć pojmova potvrđivanja ili opovrgavanja. Sada bi trebalo da kažemo jedino to da su dva iskaza sinonimna ako i samo ako bilo koje iskustvo koje, *pod izvesnim pretpostavkama o istinosnoj vrednosti ostalih iskaza*, potvrđuje ili opovrgava jedan član para, *pod istim pretpostavkama* i u istoj meri potvrđuje i drugi član para. Uopštenije rečeno, sliku o odnosu potvrđivanja između pojedinačnih iskaza i iskustva koju smatra suviše uprošćenom Kvajn želi da zameni idejom o labavijem odnosu koji naziva "prikladnošću" (str. "15"). Ali, ma kako široko bi trebalo shvatiti "prikladnost" i dalje bi, po svemu sudeći, imalo smisla govoriti o dva iskaza koji su u istom odnosu prikladnosti prema istom pojedinačnom iskustvu. Dakle, ne samo da su Kvajnova shvatanja u skladu sa na ovaj način dopunjenim prikazom objašnjenja sinonimnosti iskaza, nego takav prikaz i sugerišu. Naravno, nije nam namera da branimo takav prikaz, niti pak da ga koliko bilo precizno izlažemo. Namera nam je jedino da pokažemo kako prihvatanje Kvajnovog učenja o empirijskom potvrđivanju ne implicira, kao što on smatra, napuštanje pokušaja definisanja sinonimnosti iskaza pomoću pojma potvrđivanja.

⁹ Str. "11".

Pređimo sada na učenje po kojem nema iskaza načelno imunih na reviziju, iskaza koji ne bi mogli da budu napušteni nakon suočavanja sa iskustvom. Prihvatanje ovog učenja sasvim je u skladu sa priznavanjem distinkcije između analitičkih i sintetičkih iskaza. Jedino što pobornik *ove* distinkcije mora da insistira i na drugoj distinkciji, na distinkciji između one vrste odbacivanja iskaza koja iziskuje izmenu ili napuštanje pojma ili grupe pojmova. Bilo kojem obliku reči za koji se u jedno vreme smatra da izražava nešto istinito može se, bez sumnje, u drugom periodu desiti da bude smatran za iskaz koji izražava nešto lažno. Ipak, nisu samo filozofi oni koji bi slučaj u kojem se to dešava kao rezultat promene verovanja razlikovali od slučaja u kojem se to događa bar delimično kao posledica promene označenju reči. Tamo gde je poslednja promena uslov za promenu istinitosne vrednosti, pobornik distinkcije će reći da se oblik tih reči promenio - ranije je izražavao jedan analitički, a sada izražava jedan sintetički iskaz. Niti se od nas očekuje, niti imamo nameru da sada izgrađujemo jednu adekvatnu teoriju pojmovne revizije, kao što se od nas ne očekuje ni to da upravo sada izgrađujemo adekvatnu teoriju sinonimnosti. Ako verujemo u smislenost ideje da neki oblici reči, shvaćeni na jedan način (ili u jednom značenju), mogu da izražavaju nešto istinito, dok shvaćeni na drugi način (ili u drugom značenju) mogu da izražavaju nešto lažno, onda ideju pojmovne revizije možemo učiniti razumljivom. A ako tu ideju možemo da smatramo razumljivom, onda sasvim uspešno možemo da očuvamo distinkciju između analitičkog i sintetičkog, priznajući Kvajnu načelnu mogućnost svega što smo rekli. Što se tiče ideje da isti oblik reči, shvaćen na različite načine, može da ima različita značenja i da se koristi za izražavanje iskaza različite istinosne vrednosti, na Kvajnu je da nekako pokaže da se radi o zbrkanoj i pogrešnoj ideji. Ono što je ovde suštinsko (ili jedna od bitnih stvari) i na šta Kvajn ukazuje isticanjem mogućnosti revizije, jeste to da nema apsolutne nužnosti u prihvatanju ili upotrebi bilo koje pojmovne sheme. Još sažetije, i formulisano na način koji bi Kvajn odbacio, nema analitičkog iskaza za koji bismo *morali* da raspoložemo jezičkim oblicima koji bi imali upravo ono značenje neophodno za izražavanje tog iskaza. Mežutim, jedna je stvar to priznati, a sasvim druga tvrditi da nema nužnosti unutar bilo koje pojmovne sheme koju prihvatamo ili koristimo; jezgrovitije rečeno, nema jezičkih oblika koji izražavaju analitičke iskaze.

Pristalica distinkcije između analitičkih i sintetičkih iskaza može ići još dalje i priznati mogućnost postojanja slučajeva (možda posebno u demenu nauke) u kojima ne bi imalo svrhe insistirati na pitanju nije li promena u pripisanoj istinosnoj vrednosti iskaza rezultat pojmovne revizije; u kojima, dakle, ne bi imalo svrhe insistirati na distinkciji analitičko-sintetičko. Ne možemo navesti takve slučajeve, ali je to posledica našeg nepoznavanja nauke. U svakom slučaju, postojanje iskaza za koje nema svrhe pitati da li su analitički ili sintetički - ako takvi iskazi postoje - ne implicira niti nepostojanje iskaza koji se bez teškoće mogu klasifikovati na jedan od ta dva načina, niti nepostojanje iskaza u pogledu kojih smo neodlučni iz različitih razloga (a jedan od razloga bi mogao biti u mogućnosti alternativnog tumačenja jezičkih oblika kojima su ti iskazi izraženi).

Ovim zaključujemo svoje ispitivanje Kvajnovog članka. Jasno je da je naša namera u celini bila negativna. Hteli smo jedino da pokažemo kako Kvajnova borba protiv distinkcije između analitičkog i sintetičkog nije bila uspešna. Njegov članak se sastoji iz dva dela. U prvom su, na osnovu tvrdnja da nisu adekvatno objašnjeni, kritikovani pojmovi analitičke grupe. U drugom delu članka skicirana je pozitivna teorija istine koja svojim sadržajem navodi na pomisao da je nespojiva sa gledištima koja bi morali zastupati (ili koja bi verovatno zastupali) oni koji veruju u distinkciju između analitičkog i sintetičkog. Mi smo, u stvari, dokazali da nije utvrđena nijedna teza koju pristalice pojmova analitičke grupe ne bi bez teškoća mogli da prilagode sopstvenom sistemu verovanja. To ne znači da poričemo da je mnogo toga na šta je Kvajn ukazao od presudnog značaja za rešavanje problema izlaganja za dovoljavajućeg opšteg objašnjenja pojma analitičnosti i srodnih pojmova. Ovde smo samo kritikovali tvđenje da ono na šta je Kvajn ukazao neposredno vodi odbacivanju distinkcije između analitičkog i sintetičkog kao prividne, kao i odbacivanju pojmova koji pripadaju istoj toj porodici.

prevod sa engleskog:

Bojana Mladenović